I

Нетрижера прогнали з його рідної планети Далекодовгії за "акти неймовірної непоштивості": під час Радісної Медитації він безсоромно обсмоктував зуби і не в той бік покрутив хвостом, коли Місцевий Великий Всюдисутник зводив на нього плюнути.

За такі неподобства він звичайно б отримав не більше ніж кілька десятків років Повного Остракізму. Але Нетрижер обтяжив свої провини Затятим Непослухом під час Боговшанувальної Зустрічі: пригадуючи свої досить брудні любовні походеньки, він забувсь і почав бурмотіти.

Його остання протигромадська дія була безпрецедентною в недавній історії Далекодовгії: він учинив Одверте Злостиве Насильство над особою якогось Уканістри,— відколи проминула примітивна доба Смертельних Ігор, це був перший Акт Відкритої Прилюдної Агресії.

За цей останній огидний учинок, який, дарма що він не завдав Уканістрі ніякого тілесного ушкодження, а лише боляче вразив його самолюбство, Нетрижера засудили до найтяжчої кари — Довічного Вигнання.

Далекодовгія була четвертою планетою в п'ятнадцятипланетарній сонячній системі, що тулилася десь на краю Галактики. Нетрижера на зорельоті завезли в безмірну міжгалактичну порожнечу і зоставили дрейфувати в малому і слабосилому "Туристі". З ним доброхіть поїхав його вірний механічний слуга Гнійко.

Нетрижерові дружини — весела, жвава Маруска, висока, задумлива Гвенкіфер і висловуха, нестримна Уу — розлучилися з ним урочистим актом Довічної Відрази. Восьмеро його дітей виконали Ритуал Розлучення з Батьками, хоча потім чули, як найменшенький Дерані промимрив: "Мені байдуже, що ти зробив, татуню, я тебе любив і люблю".

Втіхи дізнатися про це Нетрижера, звичайно ж, позбавили. Незначні енергетичні ресурси його крихітного корабля, покинутого в неозорому космічному морі, невблаганно виснажувались. Нетрижер уже пізнав голод, холод і спрагу; зумисне до краю зменшив споживання кисню, і через те йому в голові невпинно й болюче пульсували жили. Довкола навсебіч простелявся неосяжний і мертвий простір, який оживляло лише безжальне сяєво далеких зірок. Нетрижер вимкнув корабельні двигуни: не було ніякої рації марнувати мізерну кількість пального в міжгалактичній порожнечі, де придалися б ресурси величезного зоряного крейсера. Він хотів зберегти пальне для маневрів при посадці на планету,— якщо тільки йому коли випаде така неймовірна нагода.

Час немовби оповив його клейкими чорними драглями, і якийсь слабший розум, позбувшись своїх звичних життєвих опор, напевне б, збожеволів. Але щось у глибинах душі не дало Нетрижерові впасти у відчай, хоч усе навколо ніби й спонукало до зневіри,— і він зосередився, примусив себе зацікавитись найменшими агрегатами корабля, приреченого на загибель; для свого нечутливого до музики слуги "щоночі" давав концерти, робив гімнастику, справлявсь у Швидкісній Медитації; почав виконувати витончені автосексуальні ритуали, докладно описані в Книзі Самотнього Виживання, і тисячма різних способів намагався відганяти гнітюче усвідомлення своєї майже певної смерті.

Минула, здається, нескінченність, і довколишній космос раптом одмінився. Зона штилів поступилася неспокійним просторам. Чутливі електричні дисплеї провіщали нові небезпеки. Зрештою на корабель вузьким фронтом насунулась буря, підхопила і, закрутивши, потягла його в серце порожнечі.

Від загибелі малий корабель урятувала саме його непристосованість до таких далеких мандрівок. Ракету нестримно гнало буряним фронтом, і врятувало її лише те, що вона піддавалась,— тож коли буря вщухла, корпус у неї був цілісінький.

Нема потреби розповідати про тяжкі випробування, які тоді випали на долю пасажирів,— досить знати, що вони таки вижили. Нетрижер якийсь час був без тями. Очунявши, розплющив повіки й обвів довкола посоловілими очима. Потім визирнув назовні, а далі став придивлятися до навігаційних приладів.

— Ми подолали порожнечу,— сказав він Гнійкові.— Зараз наближаємось до зовнішніх меж планетної системи.

Гнійко підвівся на алюмінієвому лікті і спитав:

— А яке там сонце?

— Типу "О",— відповів Нетрижер.

— Слава Богу,— протяг Гнійко, лягаючи на підлогу: його батареї були розряджені.

Останні подихи бурі згасли ще перед тим, як "Турист" перетнув орбіту найдальшої планети, дев'ятнадцятої від могутнього й життєдайного сонця типу "О" середніх розмірів. Нетрижер знову зарядив Гнійка від корабельних акумуляторів, хоча робот заперечував, кажучи, що ліпше заощадити енергію для ймовірних дорожніх оказій.

Оказія трапилася швидше, ніж гадав собі Нетрижер. Прилади показали, що без довозу певних продуктів його життєві потреби може забезпечити лише п'ята планета від сонця. Але до неї було значно далі, ніж вистачало палива, а в космосі знову запанували тиша і штиль і жоден порив не підпихав її уперед.

Можна було, звичайно, просто сидіти, чекати і сподіватися, що їх підхопить якийсь випадковий, мандрівний потік або навіть буря. Звичайно, це був ледачий задум. У ньому чаїлась небезпека, що за той короткий час, на який їм вистачить корабельних ресурсів, не звіється ні

потоку, ні бурі. Крім того, ризик полягав ще й у тому, що сподівані потік чи буря понесуть їх не туди, куди треба.

Певне, хоч як би вони чинили, ризику все ж не меншало. Вельми прикметно, що Нетрижер вибрав таки дію і, мабуть, найбільшу небезпеку. Розрахувавши найекономічніші курс і швидкість, він заповзявся подолати принаймні ту частину шляху, на яку стачить палива, а вже далі покластися на провидіння.

Вміло пілотуючи й подаючи пальне ручною помпою, він спромігся опинитись за двісті мільйонів миль від своєї мети. Після цього Нетрижер вимкнув двигуни, залишивши пального лише на кілька годин роботи для маневрів у планетній атмосфері.

"Турист" дрейфував у просторі й далі посуваючись до п'ятої планети, — але так повільно, що й за тисячу років він навряд чи дістався б до верхніх шарів атмосфери. Досить хоч трохи напружити уяву,— і корабель можна було вважати за домовину, а Нетрижера — за її передчасного господаря. Але Нетрижер на таке не погоджувавсь. Він знову заходився робити гімнастику, давати концерти, вправлятись у Швидкісній Медитації та автосексуальних ритуалах. Гнійко цим усім був приголомшений. Маючи натуру ортодокса, робот делікатно вказав, що в Нетрижера неадекватна поведінка,— отже, він збожеволів.

— Авжеж, ти цілком маєш рацію,— ласкаво промовив Нетрижер.— Але я мушу нагадати, що надія — навіть коли її вважають за нездійсненну,— й далі лишається одним із Вісьмох Ірраціональних Благословень і тому (як проголошує Другий Патріарх) вона значно вища від Велінь Здорового Розуму.

Зачувши посилання на Святе Письмо, Гнійко збентежився і, неохоче погодившись із Нетрижером, навіть став окселентувати, коли той співав гімн, тож лунала кумедна какофонія.

їхній припас невблаганно зменшувався. Перейшовши спершу на половину, а потім на чверть раціону, вони знесилювались і невдовзі були б зовсім немічні. Гнійко марно благав свого господаря, щоб той дозволив йому під'єднати його особисті батареї до корабельних.

— Не варто,— казав Нетрижер, тремтячи від холоду.— Будьмо однакові. Якщо нам судилося вижити, збережімо всю силу, яку можемо, дарма що все навколишнє не дає нам ніякої певності.

Мабуть, вдача живої істоти впливає на мертву природу. Либонь, тільки заради Нетрижера й саме тоді, коли від корабельного енергетичного припасу зосталася тільки згадка, природа послала йому навздогін могутній заблуканий потік.

Для пілота такого талану і вміння, як Нетрижер, сісти на поверхню планети було за іграшку. Він посадив легесенький, мов пір'їна, корабель на одну з зелених і привітних галявин п'ятої планети. Коли востаннє вимкнув двигуни, пального зоставалося на тридцять вісім секунд роботи.

Гнійко, вклякнувши на своїх феромінієвих колінах, почав славити Бога, який виказав безмежну ласку і привів їх до цього притулку. Але Нетрижер зупинив його: "Перше ніж молитись і дякувати, давай подивимось, чи зможемо ми тут жити".

П'ята планета була досить гостинна. Хоча розкошів вона не мала жодних, зате все потрібне для життя можна було здобути з невеликим зусиллям. Про те, щоб покинути планету, годі було й думати: тільки висока технологічна цивілізація могла створити те складне паливо, якого потребували корабельні двигуни. Коротке обстеження з повітря показало, що п'ята планета, дарма що мальовнича й приваблива, не прихистила ніякої цивілізації: на ній не було навіть сліду перебування розумних істот.

Хутенько відрегулювавши свої системи, Гнійко приготувався доживати віку на цій планеті. Нетрижерові він теж порадив змиритись із неминучим. Зрештою, якщо їм навіть удасться роздобути пальне, куди ж вони летітимуть? Адже ймовірність, що вони знайдуть на планеті розвинену цивілізацію,— та ще й таку, яка б мала устатковані всім необхідним дослідницькі кораблі,— була нескінченно мала. А спроба летіти в малому космічному човні, подібному до "Туриста", була б самогубством.

Нетрижер на всі ці міркування не зважав.

— Ліпше шукати й загинути,— казав він,— ніж отак животіти.

— Пане,— шанобливо заперечив Гнійко,— це ж єресь.

— Ще б пак,— лагідно всміхнувся Нетрижер.— Але моє серце почувати інакше не може. А інтуїція підказує мені, що станеться якась переміна.

Гнійко аж здригнувся з жаху й потай радів, що душа його господаря таки спасеться: адже, попри свої надії, Нетрижер отримав благословення на безвічну самотність.

Капітан Едвард Максіют Муротворець стояв у головній контрольній рубці дослідницького корабля "Женні Лінд"[1] і вивчав стрічку, що виходила з тисячастоблочного координаційного комп'ютера. Було очевидним, що нова планета не являла жодної небезпеки,— принаймні про це свідчили навіть найчутливіші корабельні прилади.

Перше ніж стати командиром корабля, Максіют довго дерся зі щабля на щабель. Обравши своїм фахом життєві науки, він блискуче вчився в Лаоському університеті і захистив дипломну роботу з теорії ядерного контролю. Його докторська дисертація, що звалась "Кілька попередніх зауважень з приводу деяких міркувань про майбутню науку міжзоряних

маневрів", була палко схвалена всією вченою радою і згодом, опублікована для ширшого загалу під назвою "Набутки і втрати в далекому космосі", користувалася неабияким успіхом. Вона, а також його чималенька стаття "Застосування вчення про занепади в теорії модальностей посадки космічних кораблів", яку він подав до часопису "Nature", зробили його єдиним можливим кандидатом на посаду капітана першого американського міжзоряного корабля.

Максіют був гарний, високий і статурний. Він передчасно посивів і тому видавався старшим за свої тридцять шість років. Він напрочуд швидко і впевнено орієнтувався в навігації, а його досконале відчуття корабля було гідним усілякої пошани.

Менш гідним шани були його взаємини з людьми. На Максіюті ніби лежало якесь прокляття: він був боязливий і недовірливий, а скептичний розум, який годилося б вітати у філософа, ослаблював його рішучість, не давав йому стати справжнім проводирем.

У двері постукали, і зайшов полковник Казанвар, не чекаючи, поки його запросять.

— Унизу ніби все гаразд, ге? — спитав він.

— Умови на планеті цілком сприятливі,— холодно відповів Максіют.

— Це добре,— вів далі Казанвар, байдуже дивлячись на комп'ютерну стрічку.— Чогось цікавого там нема?

— Ще й скільки,— відповів Максіют.— Навіть обстеження здалеку показало, що на планеті напевне мають бути унікальні рослинні організми. Крім того, наші бактерійні індикатори зафіксували деякі аномалії, що...

— Таке мені геть нецікаве,— заперечив Казанвар, виказуючи природну байдужість до всіляких бур'янів і бацил, яку здебільша відчувають професійні вояки.— Я маю на увазі щось важливе: чужинське військо, космічний флот тощо.

— Там і знаку нема ніякої цивілізації,— відповів Максіют.— Я навіть сумніваюсь, чи ми знайдемо хоч якісь сліди розумного життя.

— Ну, цього знати не можна,— з надією проказав Казанвар. То був кремезний, непохитний чолов'яга з опуклими, мов діжка, грудьми. Він був ветеран американської допоміжної кампанії 34-го року і воював у джунглях Західного Гондурасу під час так званої війни компанії "Юнайтед фрут",— від майора його підвищили до підполковника. Полковником він став під час сумнозвісного нью-йоркського повстання: він сам повів свій загін на штурм будинку Підскарбниці, а потім тримав оборону вздовж 42-ї вулиці, відбиваючи наскоки Веселого Батальйону.

Прославившись як безстрашний воїн, що ніби й народився для війни, маючи бездоганний послужний список,— отже, й цілком обґрунтовані претензії,— а ще заручившись дружньою підтримкою багатьох американських сенаторів і техаських мільйонерів, та й сам не бувши дурнем Казанвар здобув таке жадане призначення і став командиром військової залоги на борту "Женні Лінд".

Тепер він чекав хвилини, коли виведе свій бойовий загін із двадцяти морських піхотинців на поверхню п'ятої планети. Думка про це його надзвичайно тішила. І всупереч усім приладам Казанвар знав, що на планеті таки має щось бути,— і воно нападатиме, ранитиме й убиватиме, якщо він, за своїм задумом, не випередить його і не знищить.

— Ось тільки одне,— сказав Максіют.— На поверхні планети ми примітили космічний корабель.

— Ага! — загорлав Казанвар.— Я знав, що таки щось буде! Ви побачили тільки один корабель?

— Так. Він дуже маленький, десь у двадцять разів менший від нашого і, здається, не має зброї.

— Звичайно, вони й хочуть, щоб вам так здавалося. Цікаво, а де ж решта?

— Решта кого?

— Та, певне ж, решта космічних кораблів, їхні залоги, ракети "земля-космос" і кат його зна, що там іще.

— З погляду логіки, один чужий корабель ще не означає, ніби там є й інші кораблі,— сказав капітан Максіют.

— Невже? Послухай, Маку, свою логіку я вивчав у джунглях Гондурасу,— відповів Казанвар.— Закон такий: знайшовши бодай одного недолітка з мачете, можна бути певним, що в довколишніх кущах чаїться ще п'ятдесят, які тільки й чекають, аби при першій-ліпшій нагоді, коли ви ловитимете гав, відтяти вам вуха. Та вас уб'ють, якщо ви чекатимете якихось абстрактних доказів.

— Усе ж тутешні обставини трохи інші,— вирік капітан Максіют.

— Ну й що це означає?

Максіют скривився і відвернувся. Казанвар був просто нестерпний, і він намагався розмовляти з ним якомога менше. Сварливий і впертий полковник дуже легко впадав у гнів і тримався несхитних поглядів, які здебільшого спиралися на його майже непереможне невігластво. Капітан знав, що й Казанвар ставиться до нього неприхильно. Він добре усвідомлював, що полковник вважає його нерішучим і нездалим,

тямущим, може, тільки у вузькій науковій царині. На щастя, обсяг їхніх повноважень чітко окреслений й розмежований,— чи принаймні був таким донині.

II

Нетрижер та Гнійко ховались у гайку і спостерігали, як бездоганно здійснює посадку великий чужий корабель.

— Хоч би хто керував цим кораблем,— сказав Нетрижер,— він чудовий пілот. Хотілося б його побачити.

— Безперечно, ви ще матимете таку нагоду,— промовив Гнійко.— Певне ж, не випадково вони сіли не десь на поверхні планети, а майже поряд із нами.

— Звичайно, вони примітили нас,— потвердив Нетрижер.— Тому й надумали сідати так сміло,— бувши на їхньому місці, я б учинив так само.

— Атож, у цьому є сенс,— погодився Гнійко.— Але що б ви робили на своєму місці?

— Що-що, звичайно, я теж буду смілим.

— Це історична мить,— сказав Гнійко.— Вперше в історії нашої цивілізації представник далекодовзького народу зустрінеться з іншими розумними істотами. Яка іронія, що цю нагоду даровано злочинцеві!

— Цю, як ти кажеш, нагоду мені просто накинули. Запевняю, я не шукав її. І, до речі, я гадаю, нам нічого не треба сповіщати про мою невеличку незлагоду з далекодовзьким урядом.

— Отже, ви збираєтесь брехати?

— Ти говориш занадто гостро,— поправив Нетрижер.— Ліпше припустімо, ніби я прагну вберегти свій народ від сорому, що його першим посланцем до інших цивілізацій був злочинець.

— Добре, гадаю, так буде ліпше,— мовив Гнійко.

Нетрижер пильно подивився на свого механічного слугу.

— Гнійку, мені здається, що ти не зовсім схвалюєш мої міркування.

— Так, пане, і справді ні. Але, будь ласка, зрозумійте мене. Я дуже вам відданий і нітрохи на вас не нарікаю. Заради вас я будь-коли й без жодних вагань пожертвую собою. Я служитиму вам до смерті, а коли можна, то й після. Та якщо я комусь відданий, це аж ніяк не означає, що я повинен поступитися своїми релігійними, соціальними чи етичними поглядами. Я люблю вас, пане, але не можу схвалити вашої поведінки.

— Гаразд, беру це до уваги,— сказав Нетрижер.— Ну а тепер повернімось до наших інопланетних друзів. Вони вже й люк відкрили. Виходять.

— Виходять солдати,— уточнив Гнійко.

Прибульці були двоногі й мали по дві верхні кінцівки. В кожного, як і в самого Нетрижера, були тільки одна голова, один рот, один ніс. У них не видніло ні хвостів, ні вусиків. Якщо зважити на їхнє спорядження, то вочевидь були солдати. Кожен аж згинався під тягарем, очевидно, вогнепальної зброї: гранат з газом і вибухівкою, лазерних пістолетів, ядерних ракет малого радіуса дії та інших розмаїтих засобів убивств. Кожен був у панцері, а на голові мав прозорий пластмасовий шолом. У такому було двадцять солдатів, а ще один, мабуть, їхній командир, здавалось, не мав при собі ніякої зброї. Він тримав ніби якусь лозину,— схоже, командирський жезл,— і, йдучи попереду солдатів, поляскував нею по верхньому краю футляра для лівої ноги.

Солдати, якомога розосередившись і раз у раз ховаючись за різними природними прикриттями, рухались, підозріливо й пильно оглядаючи навколишній обшир. Офіцер простував попереду, не ховався, усім своїм виразом і поставою демонструючи браваду або й глупоту.

— Гадаю, нам уже годі чаїтись у кущах,— сказав Нетрижер.— Пора нам вийти і зустріти їх з гідністю, яка личить посланцям далекодовзького народу.

Він миттю виступив із кущів і пішов до солдатів, за ним подався Гнійко. Цієї миті Нетрижер був просто величний.

На "Женні Лінд" кожен знав, що за милю від них стоїть чужий корабель. І, здавалося, нікого не мало здивувати, що на борту чужого корабля є чужинець, який оце зараз гордо простував назустріч Казанваровим піхотинцям.

Але його поява приголомшила всіх. Жоден із них не був готовий здибатись із правдивим, живим і бадьорим, достеменним і таким незвичним чужинцем. Оказія настільки несподівана, що годі було щось намислити. Поперше, як звернутись до чужинця, що йому сказати? Як повестися в цю вікопомну історичну мить? Все, що ви скажете, звучатиме як відомі слова: "Гадаю, це доктор Лівінгстон?"[2] І люди повіку глузуватимуть із вас і ваших,— байдуже, високомовних чи прозаїчних,— слів. Так, при зустрічі з чужинцем було чого чухати потилицю і сушити голову.

Капітан Максіют і полковник Казанвар гарячково перебирали слова, якими годилося б розпочати розмову, й одразу ж їх відкидали, потай сподіваючись, що згорить який-небудь транзистор у комп'ютерному перекладачеві С-31. Солдати молилися: "Господи, хоч би він не підійшов до мене", і навіть корабельний кухар боявся тільки одного: "А що, коли він стане розпитувати, чим ми харчуємося?"

Але попереду йшов Казанвар, і він подумав: "Нехай йому біс, я не хочу балакати з ним перший". Він сповільнив ходу, щоб опинитись позаду свого вояцтва. Та солдати, де хто був, так і стали, чекаючи, поки рушить полковник. Капітан Максіют, ідучи зразу за солдатами, теж зупинився і палко бажав, щоб на ньому не було святкового мундира з усіма оздобами та регаліями: адже він був найошатніший з усіх і йому здавалося, що чужинець підійде й заговорить саме до нього.

Всі земляни поприростали до місця. А чужинець наближався собі. В лавах землян збентеження змінилося страхом. Піхотинці вже були ладні накивати п'ятами. Казанвар це помітив і злякано подумав: "Вони зганьблять мене і все американське військо!"

Ця думка протверезила його. Нараз він згадав про журналістів. Так, журналісти! Хай це зроблять газетярі,— зрештою, за віщо їм гроші дають!

— Чота, стій! — загорлав він і наказав узяти зброю на груди.

Чужинець зупинився, мабуть, чекаючи, що ж воно далі буде.

— Капітане,— сказав Казанвар до Максіюта,— гадаю, для цієї історичної миті треба спустити — тобто розбудити — журналістів.

— Чудова гадка,— зрадів капітан Максіют і звелів вивести газетярів з анабіозу й негайно доправити сюди.

Всі стали чекати журналістів. Вони містились в окремій каюті. На дверях була табличка "АНАБІОЗ — чужим не заходити", а нижче хтось дописав: "Будити тільки тоді, коли буде сенсація".

У кімнаті, кожне в окремій капсулі, лежало п'ятеро журналістів і одна журналістка. Всі вони вирішили, що жити протягом бозна-скількох років, які знадобляться "Женні Лінд", щоб дістатися бодай куди-небудь, і які

минуть без усяких подій, буде марнуванням суб'єктивного часу. Отже вони ухвалили, що їх, заморозивши, введуть у стан анабіозу і збудять лише тоді, коли станеться щось варте уваги. Судити про те, варта чи не варта уваги якась подія, доручили капітану Максіютові, що, навчаючись на другому й третьому курсах Лаоського університету, працював репортером газети "Фенікс сан".

Рамон Хитромудро, інженер-шотландець із дивовижною долею, отримав наказ розбудити газетярів. Він належно підготував їхні індивідуальні системи підтримування життя, і за чверть години журналісти,— хоч у головах їм іще туманилось,— прагли дізнатися, що там скоїлось.

— Ми сіли на якусь планету,— пояснив Хитромудро.— Вона схожа на Землю, але, здається, не має ніякої цивілізації і тубільних розумних істот.

— І через те нас розбудили? — запитав Недолугго з Південно-східного інформаційного агентства.

— Ні, ще не все,— відповів Хитромудро.— На планеті є чужий корабель, і ми зустрілися з розумним інопланетянином.

— Ну, це вже ліпше,— сказала Мілігриш Лопес, представниця "Щоденника жіночого одягу" та багатьох інших газет.— Ви часом не зауважили, як він зодягнений?

— А ви вже знаєте, який у нього розум? — запитав Матеос Верхман, кореспондент газет "Нью-Йорк тайме" і "Лос-Анджелес таймс".

— А що він уже сказав? — докинув Ангел Потьомкін, представник ВС — СВ — АВС.

— Він навіть рота не розтулив,— відповів інженер Хитромудро.— З ним іще ніхто не розмовляв.

— Ви хочете сказати,— втрутився Е. К. Ацтекко з Західного інформаційного агентства,— що перший інопланетянин, якого зустріли земляни, стоїть, мов бовдур, надворі і в нього ще ніхто не взяв інтерв'ю?

Газетярі, лише на хвилину заскочивши в репортерську, аби взяти свої диктофони, посунули до виходу, за деким ще навіть тяглися дроти і трубки. Надворі троє з них підхопили комп'ютерного перекладача С-31, і, мружачись від яскравого сонця, всі мерщій подалися туди, де стояв інопланетянин, і, відіпхнувши морських піхотинців, обступили його.

Верхман увімкнув С-31, залишив одного мікрофона собі, а другого простягнув інопланетянинові, який, завагавшись на хвилю, таки взяв його.

— Проба, один, два, три,— мовив Верхман.— Ви зрозуміли, що я сказав?

— Ви сказали: "Проба, один, два, три",— відповів Нетрижер, і всі зітхнули, почувши перші слова, які перший чужинець промовив до землянина, і звеселившись на думку, що віднині в усіх історичних книжках Верхман видаватиметься справжнім ідіотом. Але Верхмана це не обходило,— досить, що його не забудуть,— отож він зразу став брати інтерв'ю. Решта приєдналася до нього.

Нетрижер мусив розповісти, що він їсть, як довго і часто спить; описати своє статеве життя і свої збочення від далекодовзької норми; викласти перші враження від землян і свою особисту філософію; сказати, скільки в нього дружин і як він дає собі з ними раду, скільки в нього дітей і як він сам себе відчуває. Йому довелося розповісти про свою роботу, захоплення, сказати, цікавиться він садівництвом чи ні, як відпочиває. Він мав відповісти, чи вживає наркотики, які саме і як; описати свої позашлюбні зв'язки і спортивні вподобання. Він мав викласти свої погляди на міжзоряну дружбу різних цивілізацій, обговорити переваги й незручності хвоста і багато, багато іншого.

Капітан Максіют, трохи аж засоромившись, що так занедбав свої офіційні обов'язки, виступив наперед і врятував чужинця, який ревно, аж упріваючи, намагався пояснити непояснюване.

Підійшов і полковник Казанвар: адже, зрештою, він відповідав за безпеку і мав якомога глибше розвідати вдачу і наміри чужинця. Сталась коротка сутичка: урядовці вирішували, хто з них перший розмовлятиме з Нетрижером, і чи, може, їм треба заговорити всім одразу. Зрештою ухвалили, що Максіют як символічний представник земного народу перший говоритиме з інопланетянином. Але визначили, що це буде суто офіційна розмова. Казанвар мав бачитись із Нетрижером пізніше, й розумілося, що та зустріч буде вже конструктивною.

Таке рішення задовольнило обох, тож Нетрижер і Максіют відійшли трохи вбік. Морські піхотинці повернулися на корабель, поскладали зброю в піраміди і знову заходилися чистити черевики.

Гнійко стояв позаду. За нього, аби взяти інтерв'ю, вчепився представник "Мідвестських вістей". Звали його Мельхіор Кар'єра, і він, крім того, мав ще писати статті для "Популярної механіки", "Плейбоя", "Роллінґ Стоун" і реферативного "Журналу інженерної автоматики". То було цікавуще інтерв'ю.

Бесіда Нетрижера з капітаном Максіютом точилася чудово. В багатьох царинах вони мали спільні релятивістські погляди, обидва були тактовні від природи, і кожен виказував доброзичливе розуміння й тих поглядів, яких сам не визнавав. Вони вподобали один одного, і капітан Максіют уражено відчув, що Нетрижер йому не такий чужий, як полковник Казанвар.

Натомість розмова з Казанваром, яка йшла зразу по першій, була зовсім не така. Зронивши кілька ґречних фраз, Казанвар притьмом перейшов до діла.

— Що ви тут робите? — спитав він.

Нетрижер уже давно приготувався, що доведеться пояснювати своє становище. І тому відповів:

— Я передовий розвідник космічного війська Далекодовгії. Бурею мене збило з курсу і, коли скінчилося пальне, я мусив тут сісти.

— Отже, вас ніби прибило до безлюдного острова?

— Воно й справді так. Але я тут, звичайно, до часу. Тільки-но мої співвітчизники зберуть необхідне спорядження й організують команду, вони вишлють по мене рятувального корабля. Та це забере трохи часу. Отже, якщо буде ваша ласка зоставити мені трохи пального, я буду вам щиро вдячний.

— Гм,— мугикнув полковник Казанвар.

— Перепрошую, що?

— Гм,— проказав комп'ютерний перекладач С-31,— це ввічливий звук, який видають земляни, позначаючи коротку хвилю мовчазної задуми.

— Набалакав чортзна-чого,— скривився Казанвар.— "Гм" узагалі нічого не означає. Ви кажете, вам потрібне пальне?

— Авжеж, полковнику,— повів далі Нетрижер.— Зваживши на зовнішні ознаки, я гадаю, що в нас майже однакові рушійні системи.

— Рушійна система "Женні Лінд"...— почав С-31.

— Постривайте, це ж таємниця,— урвав його Казанвар.

— Ні, вже ні,— відповів С-31.— Останні двадцять років на Землі всі використовують цю систему, і торік її офіційно розсекретили.

— Гм,— протягнув полковник і з досадою слухав, як С-31 пояснює будову реактивних двигунів.

— Саме так я й думав,— потвердив Нетрижер.— Мені навіть не треба коригувати паливну формулу. Ваше пальне я можу використовувати зразу.. Звісно, якщо ви дасте мені його.

— О, щодо цього ніяких проблем,— мовив Казанвар.— У нас пального достатньо. Проте, гадаю, спершу нам треба з'ясувати кілька питань.

— Які саме? — спитав Нетрижер.

— Скажімо, чи служитиме інтересам нашої безпеки те, що ми дамо вам пальне?

— Щось я не втну,— проказав Нетрижер.

— Та тут усе як на долоні. В далекодовзької цивілізації, безперечно,— високий технологічний рівень. Отже, ви становите для нас потенційну загрозу.

— Мій любий полковнику, наші планети в різних галактиках.

— Ну то й що? Ми, американці, на всіх війнах воювали якомога далі від дому. І, мабуть, далекодовжці теж. І що взагалі означає відстань, якщо ви можете дістатись аж сюди?

Нетрижер притамував свій гнів і пояснив:

— Ми мирний народ, дбаємо лише про оборону і щиро зацікавлені в міжзоряній дружбі та співпраці.

— Це тільки слова,— заперечив Казанвар,— але як я можу бути певен?

— Полковнику,— вирік Нетрижер,— а ви часом не...— він затнувсь і, шукаючи слово, вибрав те, яке не перекладалося буквально,— урмугуат?

С-31 надолужив потрібне:

— Він питає, чи ви часом не параноїк.

Казанвар аж ошкірився. Найдужче його гнівило, коли хто казав, ніби він параноїк. Тоді йому й справді здавалося, що його переслідують.

— Не чіпайте мене! — закричав він із люттю.— А тепер скажіть, чому заради інтересів земної безпеки я не звелів вас убити і знищити будь-який слід від вашого корабля? Поки ваш народ дістанеться сюди, ми б уже давно вибрались, і далекодовжці, чи як ви себе звете, нічого про нас і не дізналися б.

— Авжеж, ви б могли так учинити,— сказав Нетрижер,— якби я скоро, лиш помітивши ваш корабель, не попередив свій народ по радіо і не відходив від передавача, аж поки вийшов до вас. Я сповістив про вас на базу все, що міг, і навіть додав обґрунтоване припущення, якого типу сонце необхідне для вашого існування, а також підказаний аналізом іонного сліду здогад про напрям, у якому лежить ваш світ.

— Ну, ти хлопець промітний,— понуро буркнув Казанвар.

— Крім того, я сказав своїм співвітчизникам, що збираюся попросити трохи пального з ваших вочевидь багатющих запасів. Гадаю, коли ви

відмовите мені в такій ласці, вони вважатимуть ту відмову за вкрай недружній учинок.

— Такого я й у гадці не мав,— мовив Казанвар.— Гм. Мені наказували не спровокувати міжзоряного інциденту.

— Ну? — чекаючи, спитав Нетрижер.

Потяглася гнітюча й довга мовчанка. Вже сама думка про надання того, що можна вважати за військову допомогу, та ще й істоті, яка завтра могла перекинутись у ворога, Казанварові була просто нестерпна. Але дітися, здається, було нікуди.

— Гаразд,— сказав він урешті.— Пальне я передам вам завтра.

Нетрижер подякував і цілком одверто та щиро почав розповідати про

численність і надзвичайну складність озброєнь далекодовзького космічного війська. Звісно, він трохи перебільшував. Власне, він не сказав ані слова правди.

III

Рано-вранці до Нетрижерового корабля підійшов чоловік із каністрою пального. Нетрижер сказав йому, щоб він ставив її де-небудь, але чоловік наполягав, буцімто він сам має занести каністру до крихітної кабіни "Туриста" й залити її в бак для пального. Так, мовляв, наказав полковник.

— Гаразд, ось уже й початок,— сказав Нетрижер Гнійкові.— Нам ще треба біля шістдесяти каністр.

— Але чого це вони прислали лиш одну? — спитав Гнійко.— Адже ясно, що однієї мало.

— Поки що я не знаю. Все залежить від того, чого прагне Казанвар.

— Що ви маєте на увазі? — спитав Гнійко.

— Сподіваюсь, нічого. Давай заждемо й побачимо.

У марному чеканні збігло кілька довгих годин. Нарешті звечоріло, але пального більше не прислали. Нетрижер пішов до земного корабля. Відсунувши репортерів, він зажадав розмови з Казанваром.

Ординарець провів його до полковникової каюти. Обстановка була дуже простою. На стінах висіло кілька пам'яток: два рядочки медалей, почеплених на чорнім оксамиті в масивній золоченій рамі, фотографія доберман-пінчера з вишкіреними іклами і зморщена людська голова, здобута під час облоги Тегусігальпи. А сам полковник, лиш у шортах захисного кольору, кожною рукою й ногою стискав гумового м'ячика.

— А, Нетрижере, чим можу прислужитися? — спитав Казанвар.

— Я прийшов запитати, чому ви припинили носити пальне?

— Ну що, надурили? — Казанвар поклав усі чотири м'ячики і вмостився на стільці зі шкіряною спинкою, який можна побачити майже в кожного директора. На спинці видніло його прізвище.— Гаразд, я вам відповім запитанням. Нетрижере, як вам удалося послати повідомлення, не маючи ніякої радіостанції?

— Хто вам сказав, що в мене нема радіостанції? — спитав Нетрижер.

— З першою каністрою пального я послав інженера Китромудро,— відповів Казанвар.— Йому наказали розвідати, на яких апаратах ви працюєте. Він сказав, що на вашому кораблі нема навіть сліду радіоустаткування. А вже на цьому інженер Китромудро знається.

— Наше устаткування мініатюрне,— мовив Нетрижер.

— Наше теж. Але все ж воно потребує чимало залізяччя, а у вас, здається, його й зовсім нема. Крім того, я мушу додати, що ми почали прослуховувати ефір на всіх діапазонах, ще як тільки наблизились до цієї планети. І ми не виявили ніяких передач.

— Я вам зараз усе поясню,— сказав Нетрижер.

— Тоді будь ласка.

— Все дуже просто. Я вам набрехав.

— Це більше ніж очевидно. Але ж ваша відповідь нічого не пояснює.

— Я ще не кінчив. Знайте, що й ми, далекодовжці, теж дбаємо про свою безпеку. Поки ми дізнаємось про вас більше, нам найдоцільніше, звичайно, якомога менше говорити про себе. Коли ми настільки простакуваті, що повірили, ніби ми покладаємось на такий примітивний засіб зв'язку, як радіо, то яку ми б мали перевагу, якби зустрілися коли-небудь знову, але вже ворогами?

— То як же ви спілкуєтесь? Чи ви не спілкуєтесь?

Нетрижер повагався й проказав:

— Гадаю, що, навіть коли я розповім, шкоди від цього не буде. Рано чи пізно ви б неодмінно з'ясували, що я телепат.

— Телепат? Ви стверджуєте, що можете посилати і сприймати думки?

— Саме так,— відповів Нетрижер.

Якусь хвилину Казанвар витріщався на нього, а потім спитав:

— Ну, а про що я зараз думаю?

— Що я брехун,— відповів Нетрижер.

— Авжеж,— потвердив Казанвар.

— Але це ж очевидна річ, і я дізнався, що у вас на душі, навіть не читавши ваших думок. Адже ми, далекодовжці, сприймаємо думки тільки своїх одноплемінців.

— Щось я не втямлю,— протяг полковник Казанвар.— Я й далі гадаю, що ви клятий брехун.

— Звичайно,— відповів Нетрижер.— Але чи ви цього певні?

— З біса певен,— понуро потвердив Казанвар.

— Але хіба це добре? Я маю на увазі, для вашої безпеки? Ось дивіться: якщо я сказав вам правду, то вчорашні підстави дати мені пальне зберігають свою силу й сьогодні. Ви згодні?

Полковник невдоволено кивнув.

— Якщо навіть я брешу, а ви дасте мені пальне, то ніякого лиха не буде. Ви просто допоможете хлопцеві в біді, і мій народ і я сам будемо вашими боржниками. Це сприятливий ґрунт для зародження дружніх зв'язків між нами. Адже, просуваючись у далекий космос, наші народи неминуче зустрічатимуться знову.

— Гадаю, що й справді неминуче,— погодився Казанвар.— Але я можу залишити вас тут, мов на безлюдному острові, і відсунути офіційні контакти, поки ми ліпше приготуємось.

— Ви можете намагатись відсунути наступний контакт,— сказав Нетрижер,— та коли-небудь він неодмінно станеться. А нині ви маєте шанс зробити добрий початок. Наступного разу такої сприятливої нагоди може й не трапитись.

— Гм,— мугикнув Казанвар.

— Отже, є слушні підстави допомогти мені, навіть якщо я брешу,— вів далі Нетрижер.— І зважте, може, я кажу правду. Тоді вашу відмову дати мені пальне можна вважати за вкрай недружній учинок.

Полковник заходив по своїй каютці, потім крутнувсь і люто вигукнув:

— Ваші міркування збіса слушні!

— Мені просто щастить,— сказав Нетрижер,— адже логіка на моєму боці.

— Певне, він має рацію,— втрутився комп'ютерний перекладач С-31.— Я маю на увазі, щодо логіки.

— Заткни пельку!

— Я гадав, що вказати на це — мій обов'язок,— мовив С-31.

Полковник зрештою зупинився і потер собі лоба.

— Нетрижере, ідіть-но звідси,— проказав він утомлено.— Я дам вам пальне.

— І не пошкодуєте,— мовив Нетрижер.

— Я вже пошкодував,— зітхнув Казанвар.— А тепер, будь ласка, забирайтеся.

Нетрижер заквапився до свого корабля й переказав Гнійкові добру вістку. Робот аж здивувався:

— Я й не сподівався, що він дасть.

— Він теж не сподівався,— мовив Нетрижер.— Але я спромігся переконати його.— І Нетрижер переповів Гнійкові свою розмову з полковником.

— Отже, ви брехали,— сумно проказав Гнійко.

— Так, але Казанвар знав, що я брешу.

— Тоді чому він вам допомагає?

— Бо боїться, що я, може, й правду кажу.

— Але ж брехня — це водночас і гріх, і злочин.

— Але ще гірше — залишати мене на цій планеті,— мовив Нетрижер. — Це було б глупством.

— Такий погляд неправильний.

— Усе-таки нам, мабуть, найліпше взагалі не говорити про правильність,— мовив Нетрижер.— Зараз я трохи попрацюю. А тобі краще піти надвір і знайти мені щось попоїсти.

Слуга мовчки скорився, а Нетрижер сів і почав гортати зоряний атлас, сподіваючись обчислити, куди прямувати, якщо зрештою вдасться рушити.

Настав ясний і чудовий ранок. Гнійко пішов на земний корабель пограти в шахи з роботом-посудомийником, з яким познайомився напередодні. Нетрижер очікував пальне.

Він не дуже й здивувався, коли настав полудень, а ніякого пального не принесли. Але був сумний і розчарований. Почекав іще дві години і пішов на "Женні Лінд". Як видно, на нього чекали, бо зразу ж повели до офіцерської каюти. Полковник Казанвар сидів у глибокому фотелі. Обабіч від командира стояли озброєні морські піхотинці. Його грубе обличчя було суворе, проте мінилося зловтішним сяєвом. Поряд із Казанваром сидів капітан Максіют, його вродливе обличчя стало геть безвиразним.

— Так, Нетрижере,— сказав полковник,— чого ви зараз прийшли?

— Я прийшов спитати про пообіцяне пальне,— відповів Нетрижер.— Але тепер я бачу, що ви й не збираєтесь дотримувати слова.

— Ви мені все набрехали,— сказав полковник.— Я мав найщиріший намір дати пальне воякові далекодовзького космічного війська. Але той, кого я бачу перед собою, взагалі не особа.

— Кого ж тоді ви бачите? — спитав Нетрижер.

Казанвар з огидою скривився:

— Що ж, я бачу злочинця, якого засудив найвищий суд його народу. Я бачу негідника, чиї лихі вчинки в анналах сучасної далекодовзької історії вважано за безпрецедентні. Я бачу істоту, чия огидна поведінка потягла за собою найтяжчу кару, яку знають у Далекодовгії,— довічне

вигнання в космічні глибини. Ось кого я бачу перед собою. Чи ви, може, заперечите?

— Зараз я не буду ні заперечувати, ні потверджувати,— відповів Нетрижер.— Мені спершу б кортіло дізнатися про джерело такої чудової обізнаності.

Полковник Казанвар кивнув одному з піхотинців. Той прочинив двері, завів Гнійка, за яким ступав робот-посудомийник.

Механічного слугу зразу прорвало:

— О пане! Я сказав полковникові Казанвару всю правду про те, що привело нас на цю пустельну планету. Цим я занапастив вас навіки! Аби хоч трохи відшкодувати свою невірність, дозвольте, я негайно себе знищу.

Нетрижер мовчав, у голові йому шумувала лють. Капітан Максіют нахилився уперед і спитав:

— Гнійку чому ви зрадили свого пана?

— Капітане, в мене не було вибору! — закричало жалюгідне механічне створіння.— Перед тим як далекодовзький уряд дозволив мені супроводити мого пана, звелено вкарбувати в моєму мозкові кілька наказів. Аби вони не стиралися, мені вставили кілька мудрованих електричних схем.

— Що то за накази?

— Влада накинула мені потаємну роль поліціянта й тюремника. І коли б якимось дивом Нетрижерові трапилась нагода урвати своє довічне заслання, я. мав би переходити до дій.

Тут прорвало й робота-посудомийника:

— Капітане, це все він розповів мені вчора. Я благав його не коритися цим наказам. Мені вони видались просто жахіттям,— якщо тільки ви розумієте, що я хочу сказати.

— І справді, я опирався так довго, як міг,— виправдовувався Гнійко.— Та коли мій господар мав уже от-от утекти, спонуки перешкодити йому стали значно потужніші. Мене б ще можна було спинити, якби хто негайно вирізав кілька електричних схем.

Знову втрутився робот-посудомийник:

— Пане, я пропонував йому зважитись на операцію, хоча моїми єдиними інструментами були б ложки, ножі та виделки.

— Я б з радістю пішов на операцію,— додав Гнійко,— бо й справді хотів знищити себе, аби з моєї несамохіть зрадливої горлянки не вирвалось жодного слова. Але далекодовзький уряд передбачав таку можливість, і я, поки виконував державне доручення, не міг із власної волі скалічити або занапастити себе. Все-таки я опинався аж до сьогоднішнього ранку і, знесилившись від протиборства двох велінь, прийшов до полковника Казанвара й усе розповів.

— Оце й уся ця гидка історія,— обернувся Казанвар до капітана.

— Ні, ще не вся,— спокійно заперечив капітан Максіют.— Нетрижере, в чому саме полягають ваші злочини?

Нетрижерів голос не тремтів і не сіпавсь. Він розповів про Акти Неймовірної Непоштивості, про разючий Затятий Непослух і свій останній Акт Одвертого Злостивого Насильства. Потверджуючи, Гнійко понуро кивав головою.

— Гадаю, ми вже знаємо досить,— підсумував Казанвар.— Зараз я оголошу вирок у цій справі.

— Стривайте, полковнику,— втрутився капітан Максіют. Він повернувся до Нетрижера: — Чи ви зараз на військовій службі або чи служили коли-небудь у далекодовзькому війську?

— Ні,— відмовив Нетрижер, і Гнійко потвердив його відповідь.

— Значить, ця істота — цивільна особа,— проказав капітан Максіют,— а судити її та оголошувати вирок має радше цивільна, а не військова влада.

— Ні, я й знати нічого не хочу,— затявся Казанвар.

— Та тут усе дуже просто,— став тлумачити капітан Максіют.— Перед нами цивільна особа, яку має судити цивільний суд. Війни між нашими народами немає. Отже, його справу повинні вирішувати аж ніяк не військові.

— І все-таки гадаю, що судити повинен я,— не вгавав Казанвар.— Хоч я й поважаю вас, але мушу сказати, що тут я тямлю більше.

— Ні, суддею буду я,— наполіг Максіют.— Хіба що ви, може, прагнете захопити владу над кораблем оружною рукою.

Казанвар похитав головою:

— Я не хочу плямувати свого послужного списку. Давайте судіть його.

Капітан Максіют повернувся до Нетрижера.

— Добродію,— почав він,— ви повинні зрозуміти, що, розглядаючи цю справу, я аж ніяк не зважатиму на свої вподобання. Вас засудила ваша держава, і було б немудро, зухвало й неполітично, якби я скасував той вирок.

— Хай йому біс, як слушно! — зрадів Казанвар.

— Тому я й потверджую вашу кару довічним вигнанням. Але вона має стати ще невблаганніша, ніж досі.

Полковник засміявся з утіхи. Гнійко розпачливо зойкнув. "Бідолаха!" — пробурмотів робот-посудомийник. Нетрижер навіть не ворухнувся й невідступно дивився на капітана.

— Суд ухвалює,— знову заговорив Максіют,— що злочинець і надалі буде покараний вигнанням. До того ж суд уважає, що перебування злочинця на цій вигідній планеті — розкіш, якої нітрохи не передбачала далекодовзька влада. Отож, Нетрижере, ви повинні негайно покинути цей притулок і повернутись у безмірну космічну порожнечу.

— Так йому й треба,— тішився полковник Казанвар.— Знаєте, капітане, я навіть ніколи не сподівався, що ви на таке здатні.

— Радий, що ви схвалюєте,— кивнув капітан Максіют.— І тому я доручаю вам простежити за виконанням вироку.

— З великою втіхою.

— Я підрахував,— вів далі Максіют,— що, залучивши всіх ваших людей, злочинцеві баки можна заповнити десь за дві години. Після цього злочинець має негайно покинути планету.

— Він полетить у мене ще до вечора,— погрозив Казанвар. І тут йому сяйнуло: — Гей! Пальне в його баки? Таж Нетрижер саме цього й прагнув.

— Суд не цікавить те, чого хоче чи не хоче злочинець,— проголосив Максіют.— Його бажання аж ніяк не впливали на ухвалений вирок.

— Але ж хай йому біс, невже ви не бачите, що даєте йому забратися?

— Я примушую його забратися,— поправив Максіют.— Тут, як бачите, є різниця.

— Ще побачимо, що про це скажуть на Землі,— з ненавистю буркнув Казанвар.

Нетрижер вклонився, засвідчуючи згоду. І, намагаючись не всміхнутися, покинув земний корабель.

Нетрижер злетів, коли споночіло. Разом із ним — відданий Гнійко: позбувшись принуки, він тепер був вірніший, ніж будь-коли. Невдовзі вони були вже в космічних глибинах, і Гнійко спитав:

— Пане, куди ми мчимо?

— До якогось нового й дивовижного світу,— відповів Нетрижер.

— Або, може, до смерті?

— Може,— погодився Нетрижер.— Але, маючи повні баки пального, я про таке й думати не хочу.

Трохи помовчавши, Гнійко проказав:

— Сподіваюсь, у капітана Максіюта не буде через це ніякого клопоту.

— Гадаю, він і сам здатний подбати про себе,— відповів Нетрижер.

На Землі вчинок капітана Максіюта породив чимало дискусій. Щоб оголосити хоч якусь офіційну ухвалу, довелось удруге — вже офіційно — законтактувати з Далекодовгією. Проминути Нетрижерове питання не можна було ніяк, і воно виявилось надто складним для будь-яких поспішних постанов. Про ті події засперечалися юристи обох цивілізацій.

Це забезпечило роботу п'ятистам шести земним і далекодовзьким правникам. Довгі роки висувались аргументи р о і с о а, а тим часом Нетрижер знайшов собі безпечний притулок і здобув загальну повагу серед уменкського народу на далекій околиці зоряного світу.

[1] Женні Лінд (1820 — 1887) — шведська оперна співачка (лірико-колоратурне сопрано).